

KONSTANTİNOPOLİS KİLİSESİ'NİN KURULUŞU: MITOLOJİ VE TARİH

Turhan KAÇAR*

ABSTRACT

THE EMERGENCE OF THE CHURCH OF CONSTANTINOPLE: MYTHOLOGY AND HISTORY

This paper aims at investigating the mythological and historical aspects of the referances on the foundations of the church of Byzantion. The paper questions the authenticity of the the tradition of the Apostle Andrew as the founder of the church of Byzantion and identifies this tradition as a mythological construct of the late ninth century, and places the real foundation of the church in the first quarter of the fourth century. The main explanation for the Andrew tradition is its late invention for political purposes, as the tradition did not exist in the early sources. The historical perspectives have offered here are that the growth of the Byzantine capital city accompanies the rise of its religious head. The sources used here are the contemporary ecclesiastical materials and the products of the modern western scholarship on the field.

Key words: Apostle Andrew, Constantinus, Constantinopolis, Patriarchate, Byzantine Church.

I. Giriş

Evrensellik (ekümeniklik) talepleriyle, dönem dönem Türkiye'nin gündemine tartışma konusu olarak giren Fener Patrikhanesi, ya da kurulduğu dönemin adıyla Konstantinopolis Kilisesi, kökenini Havari Andreas'a dayandırmakta ve bu çerçevede, her yıl Kasım ayının son gününü, onun ölüm yıl dönümü anısına "Andreas Yortusu" olarak kutlamaktadır. Andreas'ın Byzantion Kilisesi'nin gerçekten kurucusu olup olmadığını tarihsel olarak bilmek, artık mümkün değildir, ancak, Patrikhane'nin kökenini bir havariyle irtibatlandırma ihtiyacının nedenleri ve bu irtibatın ne zaman ortaya çıkmaya başladığı araştırılabilir. Dolayısıyla burada, Patrikhanenin kuruluşuna ilişkin

tarihsel ve mitolojik verileri ele alarak, bu kurumun hangi tarihsel şartlarda ortaya çıktığını ve Andreas mitolojisinin nasıl oluştuğunu tartışmayı amaçlamaktayız. Bizans tarihiyle alakalı mevcut ansiklopedik bilgilere göre, Havari Andreas'ın, Konstantinus tarafından Konstantinopolis'e dönüştürülen Byzantion Kilisesi'nin kurucusu olduğu fikri, IX. yüzyılda tedricen ortaya çıkmıştır.¹ Andreas ile Konstantinopolis arasındaki ilişkinin ne zaman ve niçin başladığı ise, özellikle Türk tarihçiliği açısından iyi bilinen bir konu değildir. Havari Andreas'ın kimliğinin yanı sıra, Konstantinopolis kilisesinin onu ne zaman ve niçin 'kurucu havari' olarak seçtiği sorusunu cevaplandırmak ve bu kilisenin kuruluşunun tarihsel temellerini ortaya koymak çalışmamızın öncelikli amacıdır. Sık sık tartışılan bir kurum olan Patrikhaneye ilişkin dilimizdeki çalışmalar, genellikle kurumun son yüzyılına odaklanmakta ve Osmanlı ve Osmanlı öncesi (özellikle Bizans) bir iki çalışma istisna, çok yüzeysel kalmaktadır.² Halbuki, hemen hemen Bizans Devleti ile yaşıt olan

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çağış Kampüsü, TR. E-posta: tkacar@balikesir.edu.tr

Teşekkür ve Not: 2005 yılında Türkiye Bilimler Akademisine (TUBA) sunulan *Konstantinus'tan Justinianus'a Konstantinopolis Kilisesi* başlıklı projenin ilk bölümü olan bu çalışmanın araştırma kısmı, 2005 yılı Temmuz-Eylül ayları arasında İngiltere'de Exeter Üniversitesi'nde yapılmıştır. Bu projeye ilgi gösterip finansal olarak destekleyen Türkiye Bilimler Akademisi'ne burada teşekkürlerimi sunmayı bir borç biliyorum. Bu çalışmanın bir versiyonunu okuyarak bazı faydalı değerlendirmelerde bulunan sayın hocam Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu'na da teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum. Şüphesiz hataların sorumluluğu şahsıma aittir.

İsimlerin yazılışında izlenen yöntem şudur: Kent isimleri (İstanbul yerine kullanılan Byzantion ve/veya Konstantinopolis dışında) genellikle modern karşılıklarıyla verilmiş, şahıs isimleri ise Latince yazılışının Türkçe okunuş biçimleri tercih edilmiştir. Bazı durumlarda bibliyografya ile bütünlüğü bozmamak için, şahıs isimlerinin Latince halleri tercih edilmiştir. Aksi ifade edilmedikçe, metin içerisindeki bütün tarihler MS'dır (Milattan Sonra).

¹ Mesela bak. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. I, s. 92 (Andrew maddesi) ve s. 520. İstanbul'un ismi burada Eski Çağ'daki kullanımına paralel olarak Byzantion veya Konstantinopolis olarak kullanılacaktır. Zaman zaman Byzantion'un tercih edilmesinin nedeni 11 Mayıs 330 tarihine kadar İstanbul'un Byzantion olmasıdır. Söz konusu tarihte resmi açılışı yapıldığı ve ismi 'Nea Roma' veya 'Konstantinopolis' olarak değiştirildiği için, bu tarihten sonraki atıflarda Konstantinopolis ismi tercih edilecektir.

² Patrikhanenin Osmanlı İmparatorluğu döneminde nasıl bir statüye sahip olduğu H. İnalçık tarafından işlenmişti. İnalçık, "The Status of the Greek Orthodox Patriarch Under the Ottomans" *Turcica* 21-23, s. 407 vd. Bu makale ayrıca, yazarın, *Essays in Otoman History*, adlı eserinde de yer almaktadır. Ortodoks Kilisesi'nin son dönem tarihi için bak. Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*; konuya ilişkin genel bir deneme için bak. Ortaylı, "Ortodoks Kilisesi".

Patrikhane'nin, erken Bizans dönemine ilişkin elle tutulur bir tarihinin olmaması, burada, dilimiz açısından bir eksiklik olarak düşünülmektedir.³

Byzantion Kilisesi'nin kuruluşu problemini araştırırken başvurulacak çağdaş kaynaklar, doğrudan bu kilisenin kurumsal doğuşunu konu edinmiyorsa da, içerdikleri önemli dokümanlar ve aktardıkları anekdotlar sayesinde –IV. yüzyıl Roma dünyası Hıristiyanlarının tecrübe ettikleri tartışmaları da dikkate alarak– bu kiliseyi tarihsel bir bağlam içerisinde görmemizi sağlamaktadırlar. Byzantion Kilisesi'nin kurucusu olduğu ileri sürülen Andreas hakkında en eski kaynak olarak gösterebileceğimiz İncil'in farklı kitaplarının aktardıkları da birbirleriyle tam örtüşmemektedir. Aynı şekilde kilise tarihi yazımının öncüsü Eusebius'un (260-339), 324 yılında sona eren 10 kitaplık *Kilise Tarihi*, verdiği bilgiler kadar, temas etmediği konular bakımından da değerlidir. Öbür yandan, Epiphanius, Rufinus, Socrates, Sozomenus, Theodoret, Philostorgius gibi, V. yüzyılda yaşamış kilise tarihi yazarlarının eserlerinde, bir önceki yüzyılın siyasal ve dinsel politikaları, piskoposlar ve piskoposluklar arası çatışmalar, kilise ve devlet bürokrasisi arasındaki entegrasyon, hiç de azımsanmayacak bir oranda yer almaktadır. V. yüzyılda yazılmış olan bu çağdaş kaynaklar, Byzantion'un, Konstantinopolis'e dönüşümüne ve yeni başkentin ilk piskoposuna ilişkin, sınırlı ama değerli bilgiler içermektedirler. Kilise tarihlerinin yanı sıra, IV. yüzyılın hemen sonunda Konstantinopolis piskoposluğunu üstlenen, erken Hıristiyanlığın en üretken yazarlarının başında gelen Ioannes Chrysostomus, aynı Eusebius gibi, yazdıklarından daha ziyade yazmadıkları ya da dikkate almadıkları bakımından değerlidir ki, özellikle Konstantinopolis kilisesi ve havari Andreas arasındaki mitolojik ilişkiyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Son olarak, *Chronicon Paschale* ve *Theophanes* gibi vakayinameleri de burada zikretmeliyiz, çünkü Konstantinopolis'te kaleme alınan bu eserler özellikle kendi dönemlerine ilişkin olduğu kadar, IV. yüzyıl Konstantinopolis Kilisesi problemlerine de yer ayırmaktadırlar.

Uluslararası akademik çevrelerde, Byzantion Kilisesi'nin kuruluşu sorunu başlı başına ele alınmış bir konu değil ise de, IV. Yüzyıl kilise tarihine ilişkin yazılan eserlerde, bu kurum Konstantinopolis Kilisesi olarak makul bir oranda

³ Çelik, *Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri*, adlı eserinde özellikle erken dönemi çok kısa ele aldığı için bu dönemin hiçbir sorununu kapsamlı bir şekilde tartışma konusu yapmamıştır.

yer almaktadır.⁴ Modern literatürde doğrudan Patrikhane'nin IV. yüzyılına ilişkin konuları ele alan en kapsamlı çalışma, G. Dagron'un ilk kez 1974'de basılan ve daha sonra 1984'de ikinci baskısı yapılan *Naissance d'une capitale, Constantinople et ses institutions de 330 à 451* adlı eseridir. Konstantinopolis'in kuruluşunu, başkent oluşunu ve kentin sahip olduğu seküler kurumları da ele alan bu eserin son bölümünde (s. 367-541), Konstantinopolis Kilisesi'nin IV. yüzyılda kuruluşundan 451'deki Kadıköy Konsili'ne kadar olan tarihi incelenmektedir. Burada önemle üzerinde durulması gereken bir diğer eser de, F. Dvornik'in Konstantinopolis Kilisesi ile Havari Andreas arasında kurulan ilişkiyi sorguladığı *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andreas* başlıklı çalışmasıdır. Dvornik, Andreas geleneğinin oluşumunu, kullanıldığı politik ve dinsel bağlamı detaylı olarak incelemektedir. Havari Andreas'ın hayatı ve onun etrafında oluşan mitoloji, Dvornik'in eseriyle aynı yıl içinde basılan P. M. Peterson'ın *Andrew, Brother of Simon Peter. His History and His Legends* adlı kısa eserinde ele alınmaktadır. R.P.C Hanson'ın *The Search for the Christian Doctrine of God, The Arian Controversy, 318-381* ve T.D. Barnes'ın *Constantine and Eusebius* adlı eserleri IV. yüzyıl kilise politikaları ve teoloji tartışmaları konusunda çok değerli monografiler olarak önümüzde durmaktadırlar.

II. Havari Andreas: Byzantion Kilisesi'nin Mitolojik Kurucusu

Bizans ortaçağında şekillenen bir geleneğe göre, Havari Andreas'ın misyon alanı içerisinde Byzantion kenti de dahil edilmiş ve Andreas, Byzantion'un ilk piskoposu olarak Stachys adlı birisini atamıştır. Mevcut erken dönem kilise literatürü içerisinde, Byzantion ve Stachys ilişkisine ait hiç bir referans bulunmamaktadır. İncil'de, sadece Paulus'un *Romalılara Mektup* (16.9) adlı yazısında bir Stachys'den bahsedilmektedir. Apokrif *Andreas'ın İşleri* adlı bir metinde, Andreas'ın İskitya (Scythia) misyonundan dönüşünde, Karadeniz kıyısını izleyerek Trakya'ya ulaştığı ve orada Argyropolis adlı bir yerde, söz konusu Stachys'i Byzantion'a piskopos olarak atadığı not

⁴ Burada yapılacak literatür kritiği, IV. yüzyıl Roma İmparatorluğu ya da aynı dönemin Kilise Tarihine ilişkin bütün eserleri göz önüne almayı amaçlamamaktadır, çünkü bu döneme ilişkin o kadar çok sayıda monograf, makale ve kaynak yayını var ki, bunları değerlendirmek, mütevazı bir makalenin sınırları içinde mümkün değildir.

edilmektedir.⁵ Halbuki Stachys'in isminin geçtiği *Romalılara Mektup*'ta bu konuya ilişkin herhangi bir ima bile yoktur. Aynı şekilde, kilise tarih yazıcılığı türünün kurucusu Eusebius da, III. Yüzyılda yaşamış ünlü Hıristiyan entelektüel Origenes'e (ö. 258) dayanarak Andreas'ın sadece Scythia misyonuna atıf yapmakta, fakat onun Byzantion ile ilişkisinden ya da Stachys isminden hiç bahsetmemektedir.⁶ Eusebius sonrasında, IV.-V. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan kilise literatüründe, en azından IX. yüzyıla kadar, böyle bir ilişkiden söz edilmemektedir.⁷ Andreas'ın hayatı, nerede, nasıl yaşadığı ve öldüğü veya Byzantion Kilisesi'ni gerçekten kurup kurmadığı, bizim için öncelikli bir sorun değildir, çünkü bunlar aynı zamanda tarihsel olarak isbatı artık mümkün olmayan şeylerdir. Ancak, Konstantinopolis Kilisesi'nin havariler döneminden niçin bir kök aradığı ve niçin özellikle Andreas üzerine karar kıldığı açıklanması gereken bir husustur.

Havari Andreas kimdir? İncil metinlerine göre, Andreas'ın on iki havariden birisi olduğu kuşkusuzdur. Ancak bu metinlerin Andreas hakkındaki kayıtlarında bazı çelişkiler de vardır. Sinoptik (*synoptikos*) İnciller olarak bilinen *Matta*, *Markos* ve *Luka* (ve *Resullerin İşleri* başlıklı metin) Andreas'ı on iki havari arasında göstermekle birlikte, *Yuhanna* İncil'inin verdiği önceliği vermemektedirler. *Yuhanna*'ya göre, Vaftizci Yahya'nın izleyicilerinden olan Andreas, Hz. İsa'ya katıldıktan sonra kardeşi Simun'u da (Petrus) onunla tanıştırmıştır.⁸ *Yuhanna*'nın bu kaydı, onun birinci havari olarak yorumlanmasının temel referansıdır.

Kilise mitolojisine göre, Andreas'ın misyon alanı, Scythia ile başlamış olmasına rağmen, sonra Küçük Asya, Trakya, Yunanistan ve İskoçya'yı da içine

⁵ "Acts and Martyrdom of Apostle Andrew", s. 511-516. Andreas ile Stachys bağlantısı 8. pasajda yer almaktadır. Ayrıca bak. Peterson, *Andrew, Brother of Simon Peter, His History and His Legends*, s. 49-66.

⁶ Eusebius, *HE*, III.1.1. Eusebius, Andreas'ın İskitya misyonundan bahsederken de, Hıristiyanlığı bütün dünyaya havariler yaymıştır fikrinden hareket etmektedir.

⁷ V. yüzyıl ortalarında Konstantinopolis'te yazılmış kilise tarihleri (meselâ Socrates ve Sozomenus) veya VI. yüzyıl Konstantinopolis'inde yaşayan ve yazan Evagrius gibi bir kilise tarihçisi ya da Ioannes Malalas gibi bir vakayiname yazarı bu tür bir bağlantıdan söz etmemektedirler. Keza, Konstantinopolis ile ilgili konulara özel bir itina gösteren VII. yüzyılda yazılmış *Chronicon Paschale* adlı vakayinamenin yazarı da Andreas'ın röliklerinin 357 yılında başkente getirilmesi dışında, Konstantinopolis Kilisesi'nin atası olduğuna dair herhangi bir ipucu içermemektedir.

⁸ *Matta*, 4.18; *Markos*, 1.16-18; *Yuhanna*, 1.40-44. Mesela *Luka* İncili, 5.1-11, Hz. İsa'nın ilk öğrencileri arasında Andreas'ın ismini anmamakta, ancak onu, on iki havari arasında göstermektedir (6.13-16). Ayrıca bak. *Resullerin İşleri* 1.13.

almıştır.⁹ Doğruluğu şüpheli *Andreas'ın İşleri* dışında, Andreas'ın Byzantion'a da uğradığı, VI. yüzyıl sonlarında yazan Tours'lu Gregorius tarafından not edilmektedir. Gregorius ölmeden hemen önce özetini yaptığı *Andreas'ın İşleri* ve *Andreas ve Matthias'ın İşleri* adlı metinlerde Andreas'ın Byzantion ilişkisine değinmektedir. Daha önce yazdığı bir başka metinde ise, Andreas- Byzantion ilişkisine değinmeyen Gregorius, Andreas'ın Yunanistan'da Patra'da öldüğünü (çarmıha gerilerek) yazmaktadır.¹⁰ Mitolojik gelenek, Andreas'ın Küçük Asya'daki misyon alanı içerisine Karadeniz'deki Sinop, Samsun (Amisus) ve Trabzon (Trapezus) gibi kentlerden başka, Phrygia, Bithynia ve Mysia bölgelerini de dahil etmektedir.¹¹ Böylesine geniş bir misyon alanına sahip olan Andreas, aynı geleneğe göre, Yunanistan'da Patra kentinde çarmıha gerilerek öldürülmüş ve bu kentteki izleyicisi Stratokles tarafından defnedilmiştir. Andreas ve Luka'nın rölikleri, 357 yılında İmparator Konstantius tarafından, başkent Konstantinopolis'e nakledilmiş ve burada Havariler Kilisesine konulmuştur.¹²

Andreas ve Luka'ya ait oldukları iddia edilen röliklerin, Konstantinopolis'e nakledilmesi, Socrates, Sozomenus ve Theodoret gibi V. yüzyılın önde gelen Kilise tarihçileri tarafından atlanmış ve bu önemli olay sadece Aryanist inançlara sahip Philostorgius'un dikkatini çekmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken husus şudur: Socrates, Sozomenus ve Theodoret, İmparator Konstantius'un (337-61) savunduğu ve yerleştirmeye çalıştığı Hıristiyanlığın Aryanist yorumunu benimsemiyorlardı, buna mukabil Philostorgius, İmparator Konstantius ile paralel bir inanca sahipti. Philostorgius'un böyle dindarca bir girişimi ön plana çıkarması, İmparator ile aynı Hıristiyanlık yorumunu paylaşmasından kaynaklanmaktadır. VII. yüzyıl içerisinde kaleme alınan ve Konstantinopolis ile ilgili gelişmeleri aktarmaya özen gösteren *Chronicon Paschale* adlı bir başka vakayiname Philostorgius'un

⁹ Eusebius, *HE*, III.1.1, Origenes'in kaybolmuş bir eserine dayanarak Andreas ve İskitya bağlantısını kurar. Nazianzuslu Gregorius, Andreas'ın Yunanistan'da Epirus'ta ve Luka'nın Akhaia bölgesinde faal olduğunu yazmaktadır. *Orationes* 33.11 (=NPNF II/7, s. 332). Yine IV. yüzyıl sonunda 395 veya 396'da yazan Eusebius Hieronymus, Andreas'ın Akhaia'da olduğunu not etmektedir. (*Epistula* 59.5=NPNF II/6, s. 229).

¹⁰ Dvornik, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and The Legend of the Apostle Andrew*, s. 181 vd; Peterson, *a.g.e.* s. 14.

¹¹ Dragas, "Andrew", s.50-51. Dvornik, *a.g.e.* s. 183-85.

¹² Philostorgius, *HE*, III.2; Woods, "The Date of the Translations of the Relics of Ss. Luke and Andrew to Constantinople", s. 286-92; Dagron, *Naissance d'une capitale, Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, s. 401-405.

kaydını tekrar etmektedir.¹³ Andreas'ın röliklerinin Konstantinopolis'e nakledilmesi, kentin dinsel prestijini arttırma yönünde değerlendirilse bile, bu durum Konstantinopolis Kilisesi ile Havarî Andreas arasında varolduğu söylenen ilişkiye tarihsel temel olamaz. Başkente getirilen röliklerin gerçekte Andreas'a ait olup olmadığı o zaman bile şüpheyle karşılanmıştı. Mesela, 398-404 yılları arasında Konstantinopolis piskoposu ve aynı zamanda velut bir yazar olan Ioannes Chrysostomus, eserlerinin hiç bir yerinde, Andreas'ın Byzantion kilisesinin kurucu havarisi olduğuna ilişkin bir atıf yapmadığı gibi, başkente Andreas'ın rölikleri diye getirilen kemiklerin, hakikatte kime ait olduğunun bilinemeyeceğini ve havarilerin mezarının da hiç bir zaman bulunamayacağını yazmaktadır.¹⁴ Öbür taraftan, Andreas kültünün yaratılmasında temel referans *Andreas'ın İşleri* adlı ikinci yüzyıl sonlarında yazıldığı ileri sürülen hagiografik metin, modern araştırmalarda Gnostik kökenli ve apokrif (sahihliği şüpheli) olarak kabul edilmektedir.¹⁵

Konstantinopolis Kilisesi ile Andreas arasında kurulan ilişkinin mitolojik nitelikli olduğunun en mühim kanıtı, Roma ile Konstantinopolis kiliseleri arasında yaşanan ilk diplomatik gerilimlerde, özellikle Konstantinopolis tarafından Andreas adlı bir havarinin kurucu misyonuna ilişkin hiç bir atıf yapılmamasıdır. Roma ile Konstantinopolis arasında, 381 yılında toplanan II. Genel Konsil'de, Konstantinopolis'in, kilise hiyerarşisinde ikinci sıraya getirilmesiyle başlayan ve Kadıköy Konsili'nde 'Roma ile eşit olduğunun' vurgulanmasıyla iyice tırmanan gerginlik, V. yüzyılın sonuna doğru neredeyse kontrolden çıkmış durumdaydı.¹⁶

¹³ *Chronicon Paschale*, Olympiad 284, (Whitby & Whitby edisyonu, s. 33).

¹⁴ Ioannes Chrysostomus'un *Nicene and Post Nicene Fathers* I. Seride toplanan eserlerinin tamamı altı cilttir ki, onunla karşılaştırılabilecek tek yazar, çağdaşı Afrika'daki Hippo kenti piskoposu Augustinus'tur (ö. 430). Ioannes Chrysostomus Andreas'dan sadece İncil metinlerini yorumlarken (meselâ *Matta İncili* IV.12'de Andreas ile Hz. İsa'nın karşılaşması) bahsetmektedir, *Homily* 14. Chrysostomus *Ibranilere Mektup* adlı İncil metnini yorumlarken havarilerin çoğunun gerçek mezarının artık bilinemeyeceğini yazıyor ve Andreas'ın başkentteki röliklerini dikkate bile almıyordu. Ioannes Chrysostomus, *Homily on the Epistle to the Hebrews* 26.2. (=NPNF 1.14, s. 482-83); Peterson, *a.g.e* s. 9-10.

¹⁵ Bovon, "The Words of Life in the 'Acts of the Apostle Andrew'", s. 152-54.

¹⁶ II. Genel konsilin yasaları için bak. Mansi, *Sacrorum Conciliorum, Nova, Et Amplissima Collectio*, c. III, sütun 557; Hefele, - Leclercq, *Histoire des conciles*, c. II/1 s. 18-28; Jonkers, *Acta Et Symbola Conciliorum Quae Saeculo Quarto Habita Sunt, Textus Minores*, s. 107-111; Stevenson, *Creeeds, Councils and Controversies*, s. 117. IV. Genel konsil için bak. Hefele-Leclercq, *a.g.e.* II/2 s. 770-826, Stevenson, *a.g.e.* s. 361-62.

II. Genel Konsil sırasında Roma piskoposu olan Damasus, Konstantinopolis Kilisesi'nin devlet eliyle yükseltilmesine ilk tepki olarak, kendisinin Petrus'un varisi olduğunu ileri sürmüştü.¹⁷ Gerçekten, Damasus'un çağdaşı bir Latin piskopos, Petrus'un havariler arasında ilk sırayı aldığını ve 'cennetin krallığının' anahtarlarını İsa'dan onun tarafından alınarak dağıtıldığını savunuyordu.¹⁸ V. yüzyıl sonlarında, Doğu Roma İmparatorluğu içerisinde, İskenderiye ile Konstantinopolis patriklikleri arasındaki ayrılığı ortadan kaldırmak için, Konstantinopolis patriği Akakius (472-89), Kadıköy Konsili kararlarını göz ardı eden *Henotikon* (Birlik Akdi) adlı metni ortaya sürdüğü zaman, Roma kilisesi, Akakius'u aforoz etti. 484-519 yılları arasında otuz yıldan fazla süren ve "Akakius ayrılıkçılığı" diye bilinen bu kriz döneminde, Roma kilisesi sürekli Roma'nın Petrus ile bağlantısını ileri sürüp, Konstantinopolis'i küçümsüyordu. Oysa Konstantinopolis piskoposları prestijlerini kurtarmak için, hiç bir surette Andreas ile Konstantinopolis arasında bir irtibat kurmayı düşünmemişlerdi.¹⁹ Bu da gösteriyor ki, VI. yüzyılın başında, Konstantinopolis Kilisesinde, Andreas'ın kurucu-havari olduğu fikri henüz ortaya çıkmamıştı. Şüphesiz Konstantinopolis kilisesinin böyle bir mitolojiye müracaat etmesi için çok erkendi, çünkü Byzantion'un ilk piskoposunun Metrophanes olduğunu yazan tarihçi Socrates'in eserini tamamlamasının üzerinden daha çok geçmemişti, dolayısıyla Konstantinopolis kilisesinin tarihi hala iyi biliniyordu. Onun için Roma'daki papa Gelasius, Konstantinopolis'ten sürekli adeta 'daha dünkü piskoposluk' gibi bahsediyordu. Aynı şekilde, VII. yüzyılda yazılmış anonim *Chronicon Paschale* adlı vakayiname ve IX. yüzyılın başlarında yazılmış olan Theophanes vakayinamesi, Byzantion kilisesinin ilk piskoposu olarak, Metrophanes üzerinde müttetikler ve Andreas ile Byzantion arasındaki bağlantıya hiç temas etmemektedirler. Bunlardan özellikle *Chronicon Paschale*'nin bu konuya temas etmemesi önemlidir, çünkü bu vakayiname Konstantinopolis ile ilgili kayıtları büyük bir özenle nakletmektedir.

¹⁷ Damasus'un mektubu, D. von Dobschütz'ün editörlüğünü yaptığı *Decretum Gelasianum* (TU 38.1-357) adlı metin içerisinde basıldı ve bu mektubun bir kısmı E. Giles tarafından yayınlandı. Giles, *Documents Illustrating Papal Authority*, doküman no: 99, s. 130-31.

¹⁸ Optatus, *Against the Donatists*, VII.3. Chadwick, *East and West, The Making of a Rift in the Church, From Apostolic Times Until the Council of Florence*, s. 31.

¹⁹ Frend, "Eastern Attitudes to Roma During the Acacian Schism" s. 69-81; Chadwick, *a.g.e.* s. 50-54.

Havari Andreas'ın Byzantion kilisesinin kurucusu olduğu fikri, Bizans başkentinde ne zaman ortaya çıkmış ve hangi politik bağlam bu fikri beslemiştir? Bu konu hem siyasal hem de dinsel bir içeriğe sahiptir. Konunun siyasal içeriği Eskiçağ dünyasının önde gelen kiliseleri arasındaki rekabettir. Şöyle ki; Eskiçağ'ın Roma, İskenderiye, Antakya ve Kudüs gibi büyük kiliselerini prestijli kurumlar yapan en önemli hususlardan birisi, bu kentlerin Roma İmparatorluğunun idarî yapısı içerisindeki konumlarının yanısıra, kiliselerinin havariler tarafından kurulduklarını iddia etmeleriydi. Buna göre, Antakya Havari Petrus, Roma, Petrus ve Paulus, İskenderiye ise Petrus'un öğrencisi Markos tarafından kurulmuş idi.²⁰ Kudüs ise, bilindiği gibi Hz. İsa'nın doğduğu, yaşadığı ve çarmıha gerildiği kent olma prestijine sahip olmasının yanısıra, ilk Hıristiyan cemaate ev sahipliği de yapmıştı. Böylesi bir prestijin yanında, 325 yılında İmparator Konstantinus'un himayesinde toplanan İznik Konsili'nde Roma, İskenderiye ve Antakya kiliselerinin adli yargı alanlarını yasalarla güvence altına alınmış ve Kudüs'ün de özel statüsü Konsil'in yazılı belgelerinde vurgulanmıştı.²¹ Halbuki, Byzantion kentinin, böyle bir dinî prestiji yoktu. Kent, Konstantinopolis'e dönüşüp ve Roma İmparatorluğu idarî sisteminde merkezî bir konum elde edince kaçınılmaz olarak, İskenderiye ve Roma gibi büyük piskoposluk merkezleriyle çatışmaya başladı. Konstantinopolis'in İskenderiye ile çatışması V. yüzyılda çok ciddi kırılmalara yol açmış ise de, İskenderiye'nin VII. yüzyılın ilk yarısında Müslümanların kontrolüne geçmesi, bu kiliseyi hem önemsizleştirmiş hem de Konstantinopolis'in Bizans'ın kontrolündeki doğu dünyasındaki prestijini ve gücünü arttırmıştır. Diğer yandan, Roma ile Konstantinopolis kilisesi arasında yolların ayrışması da gittikçe belirginleşiyordu. Bu iki kentin temsil ettiği Hıristiyan geleneğin farklılaşmasında, sahip oldukları farklı kültürel geleneklerin rolü büyüktü, fakat, adli alanlarının çatışması, diplomatik manevralara olan ihtiyacı daha çok arttırmıştı. Bu çatışmada, Konstantinopolis üstünlük iddiasını sadece dünyevî gücün merkezi olmasına değil, aynı zamanda havariler tarafından kurulmuş olmasına da dayandırmak istemesi kaçınılmazdı. Konstantinopolis'in, kurucu-havari olarak Andreas'ı benimsemesi çok bilinçli

²⁰ Eusebius, *HE*, II. 16; Harnack, *The Expansion of Christianity in the First Three Centuries*, c. II, s. 227, 304 vd.; Bauer, *Orthodoxy & Heresy in Earliest Christianity*, s. 44-60; Trevijano, "The Early Christian Church of Alexandria" *Studia Patristica* 12, s. 471-77. Bunlara mukabil, İncil'de *Galatalılara Mektup* (2.11) adlı metnin yazarı olan Paulus, Petrus'un rolünü küçümsemekte ve Petrus ile Antakya'da tartıştığını kaydetmektedir.

²¹ Konsilin altıncı ve yedinci yasalarının metni için bak. Jonkers, *a.g.e.* s. 41-42.

bir seçimdi,²² çünkü daha önce de ifade edildiği üzere, Yuhanna İncili'ne göre Andreas hem Hz. İsa'ya ilk inanan ve hem de kardeşi Petrus'u İsa ile tanıştıran kişiydi (Yuhanna 1.41-42), dolayısıyla birinci havariydi. Onun kurduğu kilisenin de birinci kilise olması iktiza ediyordu.

Buraya kadar, Andreas mitolojisinin, yani Stachys'ın Andreas tarafından Byzantion piskoposu olarak atanmasının IX. yüzyıla kadar Konstantinopolis kilisesi tarafından kullanılmadığı olgusunu çağdaş kaynaklardan izledik. O halde bu mitoloji ne zaman ortaya çıktı? Andreas mitolojisi üzerine şu ana kadar yapılan modern çalışmalar, bu mitolojinin Konstantinopolis'te IX. yüzyıl başlarında yazıldığı kabul edilen Pseudo-Epiphanius adlı bir kaynağa dayandırıldığını ifade etmektedirler.²³ Bu kaynak, Pseudo-Dorotheus veya Pseudo-Procopius olarak bilinen bir başka sahte kaynak tarafından da tekrar edilmektedir. Bu kaynağın Tyros'lu (modern Lübnan'da Sur) Dorotheus tarafından yazıldığı ve bu yazarın 361 yılında öldüğü ileri sürülmektedir.²⁴ Tyroslu Dorotheus adlı herhangi bir yazardan IV. ve V. yüzyılda yazılan kilise tarihleri hiç bir surette söz etmiyorlar. Bu sahte dokümanların ortaya çıktığı dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, iki defa patriklik makamına da çıkan Photius'un yazdığı *Bibliotheca* adlı derlemede de, söz konusu sahte dokümanlar yer almamaktadır.²⁵ Dolayısıyla, Konstantinopolis kilisesinin Batı'daki Latin kilisesinden bağımsız olduğu fikrini işleyen Photius gibi bir yazar, ya bunları sahilin olmadığı gerekçesiyle göz ardı etmişti, ya da bu metinler daha yazılmamışlardı. Bir başka deyişle, Roma kilisesi ile çok sert diyaloga giren Konstantinopolis patriği Photius bile, Andreas mitolojisinden yararlanma ihtiyacı hissetmemişti.

²² Roma'nın kurucu havari olarak Petrus'u benimsemesi de politik bir içeriğe sahipti. Matta 16.18'de Hz. İsa, "Ben de sana şunu söyleyeyim, Sen Petrus'sun (*Petros* Yunancada "kaya" anlamına gelmektedir.) ve ben topluluğumu bu kayanın üzerine kuracağım demektir.

²³ Dvornik, *a.g.e.* s. 156 vd.; Peterson, *a.g.e.* s. 16-19.

²⁴ Eusebius, IV. yüzyılın başında yaşamış ve Diocletianus'un Hıristiyanları kovuşturma politikasını uygulamaya koymasıyla birlikte, 303 yılında İzmit'te öldürülmüş Dorotheus adlı entelektüel bir hıristiyandan bahsetmektedir. Ancak, pseudo-Dorotheus'un yazarının 361 yılında öldüğü ifade edildiğine göre, Eusebius'un bahsettiği Dorotheus ile Pseudo-Dorotheus'un yazarı aynı kişi olamaz. Eusebius, *HE*, VII.32.3, VIII.6.5; Barnes, *Constantine and Eusebius*, s. 192.

²⁵ Peterson, *a.g.e.* s. 19. Kısmen İngilizce olarak 1920'de yayınlanmış olan *Bibliotheca* içerisinde yer alan eserlerin listesi şu eserin sonunda da bulunmaktadır: Treadgold, *The Nature of the Bibliotheca of Photius*, *Bibliotheca*'dan seçme pasajlar Wilson tarafından da yayınlanmıştır.

IX. yüzyılın sonunda Bizans başkentinde böyle bir mitolojiye niçin ihtiyaç hissedilmişti? Bu soru, hem Konstantinopolis ve Roma kiliseleri arasında yaşanan eski rekabetin bu yüzyılda tekrar ortaya çıkması, hem de Bizans devletinin misyonerlik programları çerçevesinde özellikle havarilerden bir köke ihtiyaç hissetmesi noktasından cevaplanmalıdır. Konstantinopolis ile Roma kiliseleri arasında tartışmalar ilk kez bu yüzyılda ortaya çıkmamıştı ve daha önceleri de, iki kilise arasında böylesi diplomatik manevralar yaşanmış, fakat bir şekilde barış sağlanmıştı. Halbuki, Roma ile Konstantinopolis arasında IX. yüzyılda ortaya çıkan gerilimler, 1054 yılındaki nihai kopuşa kadar devam edecektir. Bizans tarihinde Photius şizması (ayrılığı) olarak bilinen, IX. yüzyıl tartışması, Konstantinopolis patriği Ignatius'un 858 yılında imparator III. Michael (842-67) tarafından azledilmesi ve yerine Photius'un getirilmesiyle başlamıştır.²⁶ İmparator Michael ve Photius, Ignatius'un azil kararını Roma'daki papa Nicolaus'un onayına gönderirler, Papa önce Ignatius'un azlini onaylar ise de, sonradan kararını tekrar gözden geçirerek, hem Ignatius'un azlini hem de Photius'un seçimini geçersiz sayar. Bunun üzerine Photius da başkentte bir konsil toplayarak Nicolaus'un kararını reddeder. Photius ayrıca, Frank kiliselerinde "Ve Oğul'dan" anlamına gelen *filioque* teriminin resmî itikada girmesine göz yuman Nicolaus'un zaten meşru bir papa olmadığını da ilan etmiştir.²⁷ Karşılıklı aforozlarda, doğu ve batı kiliseleri arasındaki ilahiyat ve disiplin farklılıkları (din adamı sınıfının evliliği, sakal, cumartesi orucu ve *filioque*), politik rekabetin dinsel kılıfı olmuştur.

Roma ile Konstantinopolis arasındaki tartışmanın kaynağı şüphesiz sadece azil ve seçim meselesi değildir. Bu problemde çok önceleri, hem Roma hem de Konstantinopolis kilisesi Balkanlarda misyonerliğe başlamışlar, Latin kilisesi Hırvatları, Bizans kilisesi ise Sırları kendi yanına çekmeyi başarmıştı. Latin ve Bizans kilisesinin Balkanlarda giriştiği bu yarış, tarihsel olarak IV. yüzyılın sonunda Roma dünyasında iki farklı başkent ve bürokrasinin oluşumuna kadar geri gitmektedir. Theodosius öldüğü zaman (395) yerini alan

²⁶ Photius şizması için en önemli çalışma kuşkusuz Dvornik tarafından yapılmıştır. Bak. Dvornik, *The Photian Schism: History and Legend*; idem, "Photius", *New Catholic Encyclopedia*, c. XI, s. 326-29; idem, "The Photian Schism in Western and Eastern Tradition", s. 310-331; Chadwick, *a.g.e.* s. 119-182.

²⁷ Et in Spiritum Sanctum, Dominum, et vivificantem: qui ex Patre *Filioque* procedit. Ve Kutsal Ruha'a [inanıyoruz], Tanrı ve yaşam kaynağı, Baba'dan ve Oğul'dan gelmektedir. Doğu Hıristiyanlığı bu *filioque* terimini reddetmektedir. Bak. Dipnot 26; Chadwick, *a.g.e.* 27-33, 158-163.

oğullarının hamileri olan güçlü bürokratlar (Stilikho ve Eutropius), çatışmanın IV. yüzyılın sonundaki temsilcileriydiler.²⁸ Kendisini bütün Hıristiyanlığın başı olarak gören Roma Kilisesi'nin Balkanlardaki temsilcisi Selanik piskoposu idi. Bir yanda, Balkanlardaki üstünlük mücadelesi, diğer yanda Konstantinopolis tarafından organize edilen, Kyrillus ve Methodius adlı iki kardeşin başını çektiği Moravia misyonu ve yarattığı kıskançlık, buna ilaveten Bulgarların da Konstantinopolis Kilisesi tarafından ihtida ettirilmesi, Roma'daki Latin kilisesinin kıskançlıkla izlediği gelişmelerdi. Fakat diğer yandan, Bulgar kralının bütünüyle Konstantinopolis'e tabi olmayı reddetmesi ve zaman zaman Konstantinopolis'e karşı, Roma Kilisesi'nin manevi ve Roma'yı destekleyen Frankların siyasi desteğine müracaat etmesi, Latin ve Bizans kiliseleri arasındaki kopuşu tamir edilemez hale getirmişti.²⁹ Bu diplomatik gerilimin yükselmesinde, Konstantinopolis'e sürekli tepeden bakan Roma'daki papaların tavrı da çok etkili olmuştur. Papaların, Konstantinopolis Kilisesi her karıştığında müdahale etmesi, zamanla Bizans başkentinde Roma'ya karşı artan bir tepki doğurmuş ve Roma'nın üstünlüğü sorgulanmaya başlanmıştır. İşte böyle bir dönemde Bizans başkenti, kendisini Havarî Petrus'un vekili sayan, sürekli kibirli tavırlar takınan papalara karşı, Andreas geleneğini icad etmiştir. Konstantinopolis Kilisesi'nin icat ettiği mitolojik tarih, sadece Andreas ve Stachys isimleriyle sınırlı değildi. Stachys'den IV. yüzyılın başındaki Metrophanes'e kadar, iki düzine piskopos ismi, belli kronolojiler verilerek, Byzantion piskoposu olarak gösterilmektedir. M.S. 38 ile 306 yılları arasında Byzantion piskoposu olarak gösterilen iki düzine isimden hiç birisinin, Andreas mitolojisi gibi, herhangi bir erken dönem kilise kaynağı tarafından teyit edilmemesi şaşırtıcı değildir.

Hıristiyanlık tarihinde, kentlerin havarilerle irtibatlandırılma gayretlerinin, politik boyutundan başka bir de dinsel boyutu vardı. Özellikle II. yüzyılın sonlarında ve ertesi yüzyılın başında, Iraeneus ve Tertullianus gibi Hıristiyan yazarların geliştirdiği teoriye göre, kökenini ancak bir havari ile irtibatlayabilen bir kilise, doğru inancı kuşaktan kuşağa aktarabilirdi. Iraeneus, havarilerden gelen zincirin, sadece bir piskoposlar silsilesi olmadığını, Hıristiyan öğretinin kesintisiz devamlılığının ifadesi olduğunu

²⁸ Stilikho'nun kariyeri için bak. Jones, Martindale, Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, c.I s. 853-58. Eutropius için bak. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, c. II, s. 440-44.

²⁹ Chadwick, a.g.e Barraclough, *The Medieval Papacy*, s. 39-46.

vurgulamaktadır.³⁰ Bu noktada Konstantinopolis'in rakibi olan Roma, (ve diğer önde gelen patriklik merkezleri, İskenderiye, Antakya, Efes ve Kudüs) kendi geçmişini havarilerle (Petrus ve Paulus) irtibatlayabildiği için, sahil Hıristiyan öğreti geleneğine de sahip olduğunun bilincindeydi. IV. yüzyıl sonlarından itibaren, kökenini Petrus'a bağlayan Roma kilisesinin piskoposu Damasus, "sen Petrus'sun" derken, sadece Petrus tarafından kurulmuş olmayı değil, aynı zamanda devamlılık çizgisini de dikkate alarak onun öğretisinin sürdürücüsü olduğunu kastetmektedir. Dolayısıyla, Konstantinopolis ile Andreas arasındaki irtibatın tarihsel bir temeli olmadığı, Patrikhanenin Roma kilisesi ile giriştiği politik mücadelenin diplomatik bir hilesi olduğu ortadadır.³¹

III. Konstantinus Çağında Konstantinopolis Kilisesi

324 yılı Eylül ayında Roma İmparatorluğu'nun doğu yarısını kontrol eden Licinius'u yenerek, bütün Roma dünyasının tek hakimi olan Konstantinus, ilk iş olarak kendisine hem doğuyu hem de batıyı rahatça kontrol edebileceği yeni bir başkent arayışına girişti. İmparator, pek çok seçenek arasından Byzantion kenti üzerinde karar kıldı, çünkü kent, devletin problem alanlarına (Tuna ve Fırat) eski başkent Roma'ya göre daha hakim konumdaydı. Byzantion'a kendi ismini veren Konstantinus, Kasım 324'de başlattığı yeni başkentin inşasını 11 Mayıs 330'da tamamladı ve kentin resmî açılışı o gün yapıldı.³² Konstantinus'un tercihi sadece Roma İmparatorluğu idarî tarihi açısından değil, ondan da önemlisi dinî tarihi içinde çok önemli sonuçlar doğuracaktı. O zamana kadar, ne idarî ne de dinî (kilise hiyerarşisi) olarak herhangi bir öneme sahip olmayan Byzantion kenti, bu tarihten itibaren yeni adıyla önemli bir merkez olarak ortaya çıkmaya başlayacaktır. Byzantion kenti, Konstantinus öncesi dönemde bir kilise geleneğine bile sahip olmadığı için, kentteki Hıristiyan cemaat Herakleia (=Marmara Ereğlisi ya da daha eski adıyla Perinthus) piskoposluğuna bağlı

³⁰ Iraneaus, *Against Heresies*, 3.3.1, 3.3.3, 4.26.2, 4.33.8; Tertullianus, *De Praescriptione Haereticorum*, 19-22.

³¹ Dagron, *a.g.e.* s. 387.

³² Alföldi, "On the Foundation of Constantinople: A Few Notes" s. 10-16; Erzen, "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri" s. 131-54, Bu savaşa ilişkin ayrıca bak. Kaçar, "Chrysopolis (Üsküdar) Savaşı ve Bizans'ın Temelleri" *Üsküdar Sempozyumu I, 23-25 Mayıs 2003, Bildiriler I*, s. 21-28; idem, "Origo Constantini Imperatoris/İmparator Konstantinus'un Yükselişi", s. 135-155.

olarak yönetiliyorlardı.³³ Hakikaten, Justinianus'un tarihçisi Prokopius Herakleia'nın, Byzantion kentinin de içinde bulunduğu Europe eyaletinin birinci kenti olduğunu, fakat Konstantinopolis'in yükselişiyle birlikte ikinci sıraya düştüğünü not etmektedir.³⁴ Byzantion kentinde, erken Hıristiyanlık tarihinin ilk üç yüz yılı içerisinde, bazı münferid Hıristiyanların varlığı tespit edilebilmektedir. Meselâ II. yüzyıl sonlarında, dönemin teolojik tartışmalarında aktif olarak yer alan Theodotus adlı bir deri tüccarının Byzantion kökenli olduğu çağdaş kaynaklar ve modern literatür tarafından not edilmektedir.³⁵

V. yüzyıl Konstantinopolisinden yazan Socrates ve Sozomenus gibi kilise tarihçileri ve sonraki dönem vakayinameleri, Byzantion'un ilk piskoposunun Metrophanes olduğunda müttefiktirler.³⁶ Metrophanes muhtemelen 303-313 yılları arasında İmparator Diokletianus tarafından Hıristiyanlara karşı başlatılan son 'Büyük Takibat'ta' ölmüştür, çünkü kaynaklar, Konstantinopolis'in ikinci piskoposu Alexander'ın yirmiüç yıllık piskoposluk yaptığını ve 337 yılında öldüğünü belirtmektedirler. Buna göre, Alexander piskoposluk görevini 314 yılında, doğuda Likinius'un Maximianus Daia'nın iktidarına ve zulmüne son vermesinin hemen akabinde üstlenmiş olmalıdır. Bu durumda, Metrophanes'in 'Büyük Takibat' (303-313) sırasında Byzantion'da piskopos olduğu veya bu takibatın kurbanlarından birisi olarak öldüğü söylenebilir. V. yüzyıl ve sonraki dönem kaynaklarda Metrophanes'in ismi ve 'ilk Byzantion piskoposu' olduğu dışında başka bir şey bulunmamaktadır. Vakayiname yazarlarının verdiği farklı tarihlerden dolayı, Metrophanes'in ne zaman Byzantion piskoposluğuna

³³ Dagron, *a.g.e.* s. 418 vd; V. yüzyıl sonlarında patlak veren Akakius ayrılıkçılığı olarak bilinen, Konstantinopolis ve Roma kiliseleri arasındaki diplomatik gerilim sırasındaki mektuplaşmalarda Roma'daki piskopos Gelasius, Konstantinopolis'ten Herakleia'nın bir bölgesi diye bahsetmektedir. Dvornik, *a.g.e.* s. 112.

³⁴ Procopius, *Buildings, (Peri Ktismaton)*, 4.9.14. Ayrıca bak. Jones, *Cities of the Eastern Roman Provinces*, s. 24-5.

³⁵ Hippolytus, *Refutation of All Heresies*, 7.35, 10.23; Eusebius, *HE*, V.28; Epiphanius, *Panarion* 54. Harnack, *a.g.e.* s. 375.

³⁶ Socrates, *HE*, I.37. Bu konuda en önemli modern çalışma için bak. Winkelmann, "Die Bischöfe Metrophanes und Alexandros von Byzanz" s. 47-71; IX. yüzyıl başında Konstantinopolis'te yazan Theophanes de, *Chronographia*'da Alexander'ın Byzantion kentinin ikinci piskoposu olduğunu yazmaktadır. *Chronicon Paschale* s. 10, 12; *Chronographia*, 5812, 5815 (=C. Mango & R. Scott, s. 29, 33). Cedrenus (i.477.3-4) adlı bir yazarın, Metrophanes'i Byzantion'un dördüncü piskoposu olarak yazdığı ancak ilk üç piskopos hakkında herhangi bir kayıt vermediği not edilmektedir. Bak. *Chronicon Paschale*, s. 10, not 31. Metrophanes'den önceki olası piskoposların varlığı kesin değil ise de, Metrophanes ile birlikte silsilenin başladığını söylemek mümkündür. Dvornik, *a.g.e.* s. 156-58.

getirildiği kesin olarak tespit edilememekle beraber,³⁷ Konstantinopolis kilisesinin benimsediği geleneğe göre, 306-314 yılları arası piskoposluk yapmıştır.

Konstantinopolis'in, İznik Konsili öncesinde ve esnasındaki durumuna ilişkin kaynaklar sessizdir. Hatta konsilde, imar edilmekte olan yeni başkent in temsil edilip edilmediği bile bilinmemektedir. Daha Byzantion, Konstantinopolis olarak adlandırılmadan önce, imparatorluğun doğu eyaletlerinde başlayan bir ilahiyat tartışması, Akdeniz dünyası Hıristiyanları arasında derin bir kamplaşmaya neden oluyordu. Tartışmanın ateşleyicisi İskenderiyeli papaz Arius'tan dolayı, Ariusçuluk veya Aryanizm olarak bilinen bu ilahiyat tartışmasının genellikle M.S. 318-323 yılları arasında ortaya çıktığı kabul edilmektedir.³⁸ Tartışma, İskenderiye'de Baucalis kilisesinin papazı Arius'un,³⁹ dördüncü yüzyılın ilk çeyreğinde, Hıristiyan teolojisini, devrin 'baskın teslisçi ilahiyat anlayışının' tersine, tek bir Tanrı'nın varlığına ve mutlaklığına vurgu yapan öğretiyi yaymaya çalışmasıyla başlamıştır.⁴⁰ Konuya ilişkin mevcut literatüre göre, tartışmanın ortaya çıktığı ilk dönemde, yaşanan diplomatik manevralar sırasında yazılan mektupların birisinde Byzantion kilisesinde Metrophanes'in halefi Alexander muhatap alınmaktadır. Ayrıca, İskenderiye'de Arius'u yargılayan ve görüşlerini mahkum eden kilise meclisinin sonuç bildirgesinin gönderildiği piskoposlardan birisi yine Byzantion piskoposu

³⁷ *Chronicon Paschale* 313 yılını ilk Byzantion piskoposu Metrophanes'in 10. yılı olarak göstermektedir. (Whitby & Whitby s. 10). Öbür yandan Theophanes, 317/18 yılını ilk piskoposun onuncu yılı, 319/20 ise Alexander'in ilk yılı olarak göstermektedir. Bak. Theophanes, *Chronographia*, 5810 ve 5812.

³⁸ Bu konuda eski fakat hala geçerli bir çalışma için bak. Opitz, "Die Zeitfolge des arianischen Streites von den Anfängen bis zum Jahre 328" s. 131-159; Telfer, "When did the Arian Controversy begin?" s. 129-142; Hanson, *The Search for the Christian Doctrine of God* s. 129-38; Barnes, *a.g.e.* s. 204-207.

³⁹ Epiphanius, *Panarion*, 69.1.2'de Alexandria'da yarı bağımsız dokuz bölgesel kiliseden söz ediyor ki, bunlardan biri olan Baucalis Arius'un kilisesidir.

⁴⁰ Aryanist teolojinin ilk amentüsü, Arius tarafından bir Bithynia sinodundan sonra yazılmış ve piskoposu Alexander'a gönderilmiştir. Bak. Athanasius, *De Synodis* (=Konsiller Üzerine), 16; Epiphanius, *Panarion*, 69.7. Aryanistler yüzyıllarca münferid olarak gizlice varolmaya devam etmiştir ki, bunların en ünlü temsilcilerinden birisi, yer çekimi teorisinin sahibi ünlü fizikçi Isaac Newton'dur (1642-1727), ona göre 'Arius'un teolojisi Eskiçağ'ın bozulmamış Hıristiyanlığından başka bir şey değildi'. Wiles, *Arianism Through the Centuries*, s. 77. Aryanist tartışmanın İznik konsilinden Konstantinus'un ölümüne kadar olan dönemin teolojik sorunlarını ele alan önemli bir çalışma için bak. Pietri & Marksches, "Theologische Diskussionen zur Zeit Konstantins: Arius, der "arianische Streit" und das Konzil von Nizäa, die nachnizänischen Auseinandersetzungen bis 337" s. 271-344; Hanson, *a.g.e.* s. 99-128; Barnes, *a.g.e.* s. 202-213.

Alexander gibi görünmektedir.⁴¹ Ancak her iki mektubun muhatabının Alexander olması bazı noktalardan, tartışılması gereken bir durumdur. Burada sorulması gereken ilk soru şudur: Eskiçağ dünyasının en büyük ikinci kilisesi olan İskenderiye, kendi içinde yaşadığı bir tartışmadan, Byzantion gibi önemsiz bir piskoposluğu niçin haberdar edecekti? Aryanizm tartışması ortaya çıktığı sırada, Konstantinus İmparatorluğun tamamına hakim değildi ve Byzantion Likinius'un kontrolündeydi. Likinius'un kilise işlerinde danışmanı ise, Arius'un eski bir arkadaşı olan Nikomedia piskoposu Eusebius idi. Dolayısıyla bu mektubun muhatabı, Byzantion kilisesi piskoposu Alexander değil, onunla aynı adı taşıyan Selanik piskoposu olmalıdır. İskenderiye'de bu mektubu yazanların esas amacı, Hıristiyanlara sempatik olduğunu bildikleri ve Likinius ile yapacağı son savaşı paganizme karşı bir haçlı seferine çevirmeye çalışan İmparator Konstantinus'u Arius tartışmasından haberdar etmektir, çünkü Konstantinus bu sırada Selanik'te Likinius'a karşı savaş hazırlıkları yapmakla meşguldu.⁴²

Byzantion piskoposu Alexander'in ismi aynı dönemde bir başka mektup ile de ilişkilendirilmektedir. 324 yılı Eylül ayında Likinius'u ortadan kaldırarak, Yunan piskoposların büyük tartışmasına müdahale eden Konstantinus, Arius ve İskenderiye piskoposunu barıştırmak için bir mektupla birlikte kente elçi gönderdi.⁴³ İmparator'un elçisi, Arius'un itikadına karşı tavır alan İspanya'daki Kurtuba (Corduba) kenti piskoposu Ossius idi. İskenderiye'de ve Antakya'da birer kilise meclisi toplayan Ossius'un, çeşitli piskoposluklara gönderdiği, bu toplantıların sonuç bildirgelerinin muhataplarından birisinin de, yine Byzantion piskoposu Alexander olduğu iddia edilmektedir.⁴⁴ Bu bildirgelerin, herhangi

⁴¹ Byzantion piskoposu Alexander'ın ismini bu tartışmayla ilişkilendiren ilk antik kaynak Theodoret, *HE*, I.3.

⁴² Mektubun yeniden yayınlanan Yunanca metninde Konstantinopolis ibaresi yer almayıp, sadece Alexander ismi geçmektedir. Bak. Opitz, *Athanasius Werke*, 3/1, Urkunde 14; Barnes, *a.g.e.* s. 205-206, not 151 (s. 375-76), mektubun muhatabının Konstantinopolis piskoposu olduğunu ileri sürerken, Stevenson, *A New Eusebius, Documents illustrating the history of the Church to AD 337*, s. 328'de Selanik piskoposunun daha muhtemel muhatap olduğunu not etmektedir.

⁴³ Mektup için bak. Eusebius, *VC*, II. 64-72; Hanson, *a.g.e.* s. 137; Barnes, *a.g.e.* s. 208 vd.

⁴⁴ Ossius'un Antakya'da topladığı konsil, hiçbir erken kilise tarih yazarı bahsetmediği için bu yüzyılın başına kadar bilinmiyordu. Bu konsile ilişkin dökümanları ilk keşfeden Alman bilimadamı E. Schwartz oldu ve bunları *Nachrichten von der kgl Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen* 1905'de yayınladı. Konsilin yayınladığı tamimin Süryanice ve Grekçe versiyonu Opitz, *a.g.e.* Urkunde 18'de yeniden yayımlandı ve İngilizce çevirisi ise Cross, "The Council of Antioch in 325 AD", s. 49-76'da yayımlandı. Opitz mektubun muhatabı olan Alexander'ın Selanik piskoposu, Cross ise Konstantinopolis piskoposu olduğunu belirtmektedir.

birisinin Byzantion piskoposunu muhtap alması için hâlâ herhangi bir neden görünmemektedir, çünkü kent, resmi olarak henüz Konstantinopolis'e dönüşmemiştir.

Byzantion Kilisesi'nin erken dönem Kilise diplomasisi içerisinde herhangi bir yerinin olmadığına diğer önemli bir delili de, İznik Konsili'nin katılımcılar listesinde ve faaliyetleri arasında Byzantion herhangi bir şekilde temsil edilmiş değildir. Bu durum konsile katılanların listesinde, Alexander'in isminin bulunmayışı ile gösterilebileceği gibi, vakayiname yazarlarının notlarından ve V. yüzyıl kilise yazarlarının bu konuda herhangi bir şey yazmamalarından da anlaşılabilir. Öbür yandan, XVIII. Yüzyılda İtalyan din bilgini Giovanni Mansi'nin derleyip yayınladığı konsiller tarihinde yer alan İznik Konsili'nin katılımcılar listesinde Byzantion piskoposunun adı bile bulunmamaktadır.⁴⁵ Ayrıca, İznik Konsili yasalarında Roma, İskenderiye, Antakya ve Kudüs'ün yönetim alanları düzenlenirken, Byzantion'u ilgilendiren hiç bir karar alınmamıştır. Bunun nedeni, yeni başkentinde mimari faaliyetlere girişmiş olan Konstantinus'un, daha resmi açılışını yapmadığı Byzantion'a, dini hiyerarşide herhangi ciddi bir rol düşünmemesi olabilir. İstanbul kent tarihini konu alan bir çalışmada Konstantinopolis kilisesinin daha Konstantinus zamanında "bütün Trakya, Pontus ve Asya piskoposluklarını içine almıştır" gibi bir ifade yer almakta ise de, bu durum, söz konusu ifadenin dayandığı referansın yanlış okunmasından kaynaklanmaktadır. Zira, atıf yapılan referans, Konstantinopolis kilisesinin bahsedilen adli genişliğe, ancak V. yüzyıldaki Kadıköy Konsili'nden sonra ulaştığını dipnotunda belirtmektedir.⁴⁶

V. yüzyıl kilise kaynakları, İznik Konsili sonrasında, doğulu piskoposlar arasında "İznik itikadının" yarattığı bölünme ve politik mücadelede,

⁴⁵ Mansi, *Sacrorum Conciliorum, Nova, Et Amplissima Collectio*, II. 697. E. Honigmann'ın İznik konsiline katılan piskoposlar listesinde yine Aleksander ismi yer almamaktadır. Honigmann "La Liste Originale Des Pères De Nicée", s. 17-76. Dvornik'in dilimize çevrilmiş kısa ve genel *Konsiller Tarihi*, İznik Konsili'ne ilişkin kısa bilgiler içermektedir, ancak bu kitabın çevirmeni Eski Çağ terminolojisine vakıf olmadığı için isimleri hep Fransızca olarak (ve bazan da hatalı olarak) yazmıştır. İznik Konsili hakkında ayrıca bak. Kaçar, "Roma İmparatorluğunda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", s. 1-18; idem, "Hıristiyanlığın ilk Genel Konsili Niçin İznik'te Toplandı?", s. 69-80; idem, "İznik Konsilinde İmparator ve Piskoposlar", s. 66-69.

⁴⁶ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi, Byzantion, Konstantinopolis, İstanbul*, s. 31'de J.B. Bury, *History of Later Roman Empire, from the death of Theodosius I to the death of Justinian I*, s. 65, not 11'i yanlış okuyarak, Konstantinopolis kilisesine daha ilk döneminde adli bir genişlik atfetmektedir.

Alexander'ın İznik itikadı yanlıları safında yer aldığını yazmaktadırlar. Kaynaklar, Alexander'ın entelektüel bir derinliğe sahip olmadığını belirtmekte, fakat onunla ilgili bazı mitolojik hikayeler nakletmektedirler. Konstantinus öncesi dönemde, Kilise hiyerarşisinde her hangi bir rolü ve yeri sahip olmayan Byzantion için seçilen piskoposun felsefi derinliğe sahip olması beklenmiyordu. Romantik bir karakter olarak sunulan Alexander ile ilgili hikayelerin birisinde, yaşlı bilge, kendisiyle İznik ilahiyatını tartışmak isteyen iki filozofun dilini bağlamaktadır. İkinci hikaye, 336 yılında başkentte Arius'un kiliseye geri kabul edileceğini duyan Alexander, adeta teyakkuz halinde kiliseye koşar ve 'Arius'un kiliseye tekrar kabul edilmesini görmektense, ya kendisinin ya da Arius'un canın alması için Tanrı'ya dua eder'. Aynı hikayenin devamında, Arius kiliseye kabul edileceği günün arefesinde Konstantinus forumu (Çemberlitaş'ta) civarında aniden ölür.⁴⁷ Byzantion'un ilk piskoposlarını yüceltmek için anlatılan bu tür hikayeler, gerçekte piskoposun tarihsel kişiliğine zarar vermekte ve onu mitolojik bir karakter haline dönüştürmektedir. Piskopos Alexander kendisi de, yirmi üç yıllık görevden sonra, İmparator Konstantinus ile aynı sıralarda M.S. 337 yılı yazında, 93 yaşında öldü.⁴⁸ Hem imparatorun hem de Alexander'ın aynı yılda kısa aralıklarla ölümü, artık Konstantinopolis kilisesi için yeni bir dönemin başlangıcı anlamına geliyordu.

IV. Sonuç

Byzantion kilisesinin kuruluşuna ilişkin mevcut verilerin, tarihsel bağlamı içerisinde sağlıklı bir tasnif denemesi olan bu çalışma, kuruluşun etrafındaki mitolojik ve tarihsel unsurları yorumlamaya çalışmıştır. Buna göre, Bizans başkentinin kilisesinin kuruluşu ve kilise hiyerarşisi içerisinde yer alışı, tarihsel olarak en fazla, IV. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar geri götürülebilmektedir. İmparator Konstantinus'un, Byzantion'u başkent seçmesinden sonra kurulan

⁴⁷ Bu hikayenin ilk kaynağı, Arius'un amansız düşmanı İskenderiye piskoposu Athanasius'un bir mektubudur. Kendisine muhalif olan her şeyi çarpıtmaktan çekinmeyen Athanasius'un hikayesinin doğruluğunu teyit edemeyeceğimiz için, Arius'un gerçekte nasıl öldüğünü muhtemelen hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Burada Athanasius'un mektubunu izleyen diğer kaynaklar aynı hikayeyi aktarmaktadırlar. Athanasius, *Epistula* 54, *Ad Serapionem de morte Arii* (NPNF II/4, s. 564-66); Epiphanius, *Panarion*, 68.6.7-9, 69.10 vd; Rufinus, *HE*, 10.14; Socrates, *HE*, I.38; Sozomenus, *HE*, II.30; Leroy-Molinghen, "La Mort D'Arius", s. 105-111.

⁴⁸ Alexander'ın ölüm tarihi bir başka tartışma konusudur. Socrates'e inanacak olursak, Alexander hemen hemen Konstantinus ile eş zamanlı olarak 337 yılı yazında öldü. Ancak başka bir iddia, Alexander'ın 335 yılında toplanan Tyros konsiline katılmayı dikkate alarak, onun 330 yılları başında ölmüş olabileceğini tartışmaktadır.

kilisenin, havariler dönemine kadar geri giderek kendisine kurucu araması, politik zaruretlerin gereğidir. Kurucu havari olarak Andreas'ın seçilmesinin IX. yüzyılın politik gelişmeleri ile paralel olduğu görülmektedir. Bu gelişmeler, bir yanda, Batı'da Karolenjlerin önderlik ettiği yeni bir siyasal toparlanma (çok uzun sürmese de), diğer yandan, Bizans devletinin organize ettiği misyonerlik faaliyetlerinde, bağımsız bir geleneğin zarureti olarak özetlenebilir. Andreas'ın mitolojik oluşunun en temel referansı yine, bu havarinin IX. yüzyıla kadar kurucu olarak sahiplenilmemesidir. Bizans başkentinin kilisesinin, kurucu kökenlerini havarilere kadar geri götürmesi elbette anlaşılabilir bir durumdur, çünkü Roma'nın sürekli Petrus'a atıf yapmasını başka türlü dengelemek mümkün değildi. Özellikle, kökenini havarilere dayandıran diğer önde gelen kiliselerin provokatif liderlere sahip olduğu dönemlerde, hem doğuda hem de batıda dengeyi sağlayabilmesi için böyle bir köke ihtiyacı vardı. Byzantion'un Konstantinopolis'e dönüşüm süreci İznik Konsili esnasında daha tamamlanmadığı için, yeni başkent, Kilise hiyerarşisi içerisindeki kurumsal yükselişinde ciddi bir sıçrama yoktur. Böylesi bir sıçrama için, II. ve IV. Genel konsillerin beklenmesi gerekecekti. Netice itibarıyla, Havari Andreas tarafından kurulmuş olma iddiası, kendisine gelenek arayan Bizans başkentini, Roma kilisesinin tasallutundan kurtaracak çok önemli bir politik enstrümanıdır.

Tarihsel verilerin analizi ise, Byzantion kilisesinin IV. yüzyılda kurulmuş olduğunu göstermektedir. Bizans başkentinde ortaya çıkan ilk iki piskoposun tarihsel kimlikleri de tartışmalıdır, çünkü kilisenin kurulduğu Konstantinus döneminde, hem bu ilk iki piskoposun durumu çok aydınlık değildir, hem de kent dini hiyerarşide henüz çok önem kazanmamıştır. Byzantion'dan Konstantinopolis'e dönüşen başkent piskoposu Alexander yaşından ve muhtemelen entelektüel yetersizliğinden dolayı, aktif bir şahıs olarak ortaya çıkmamaktadır. Kaynaklar, ilk iki Byzantion piskoposu hakkında sınırlı da olsa, kayıt içermelerine karşın, mevcut kayıtların, özellikle ikinci piskopos Alexander hakkında, hep mitolojik nitelikli mucize hikayeleriyle örülmüş olması, Alexander'ın tarihsel kimliğini tartışmalı hale sokmaktadır. Çalışmanın başında bahsedilen, Byzantion'un Herakleia'ya bağlı olduğu kabulü doğru ise, Konstantinus öncesi dönemde kentin Hıristiyanlık tarihi içerisindeki yerinin bilinmemesini de dikkate alırsak, Byzantion'da kilisenin başlangıç tarihini IV. yüzyıldan önceye götürmek, sadece icat edilen bir mitolojiyi, tarihsel bir gerçeklik olarak doğru kabul etmekle mümkündür.

ANTİK KAYNAKLAR⁴⁹

- Acts and Martyrdom of Apostle Andrew*, ANF cilt 8 (içinde), s. 511-516, T & T Clark, Edinburgh, 1993.
- Athanasius, *Selected Works and Letters*, NPNF II, cilt 4, T & T Clark, Edinburgh, 1991.
- Chronicon Paschale, 284-628 AD.* (İngilizce çev. ve giriş M. Whitby & M. Whitby) (Translated Texts for Historians serisi 7), Liverpool University Press, Liverpool 1989.
- Epiphanius, *The Panarion, selected passages*, (İng. çev. ve edisyon P. R. Amidon), Oxford University Press, Oxford, 1990.
- Eusebius, *Church History*, NPNF II, cilt 1 (içinde), T & T Clark, Edinburgh 1991, s. 73-387.
- Eusebius, *Life of Constantine*, NPNF II, cilt 1 (içinde), T & T Clark, Edinburgh, 1991, s. 473-559.
- Evagrius, *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*, (İngilizce çeviri ve giriş M. Whitby), (Translated Texts for Historians serisi 33), Liverpool University Press, Liverpool 2000.
- Hippolytus, *Refutation of All Heresies*, ANF, cilt 5, T & T Clark, Edinburgh 1995.
- Ioannes Chrysostomus, *Homilies on the Gospel of St. John and the Epistle to the Hebrews*, NPNF I, cilt 14 (içinde), T & T Clark, Edinburgh, 1996.
- Irenaeus, "Against Heresies", ANF, cilt 1, T & T Clark, Edinburgh.1993, s. 309-567.
- Optatus, *Against the Donatists*, (İngilizce çev. M. Edwards), (Translated Texts for Historians serisi 27), Liverpool University Press, Liverpool, 1997.
- Philostorgius, *Kirchengeschichte*, (editörler Joseph Bidez & Friedhelm Winkelmann), *Die Griechischen Christlichen Schriftsteller* serisi içinde, Akademie Verlag, Berlin 1972, [Philostorgius, *Church History*, (İngilizce çeviri ve Notlar P.R. Amidon), Writings From The Greco-Roman World serisi, Society of Biblical Literature No23, Atalanta, 2007].
- Photius, *The Bibliotheca (=Myriobiblion)*, (İngilizce seçme çeviriler N.G. Wilson), Duckworth, Londra, 1994.
- Procopius, *Buildings, (Peri Ktismaton)* (İngilizce çev. H.B. Dewing), Loeb Classical Library, Harvard University Press, Londra, 2002.
- Rufinus of Aquileia, *Church History -10 ve 11. Kitaplar-*, (İngilizce çeviri Philip R. Amidon), Oxford University Press, Oxford, 1997.
- Socrates, *The Ecclesiastical History, AD. 305-439*, NPNF II, cilt 2, (içinde), T & T Clark, Edinburgh, 1989.

⁴⁹ Dipnot ve kaynaklarda kullanılan kısaltmalar şunlardır: ANF: *Ante-Nicene Fathers*; NPNF I: *Nicene and Post Nicene Fathers* 1. seri; NPNF II: *Nicene and Post Nicene Fathers* 2. seri. Toplam 38 cilt olan ve erken Hıristiyanlık tarihinin bütün önemli kaynaklarının İngilizce çevirilerini içeren bu üç seri, T & T Clark yayın evi (Edinburgh/İngiltere) tarafından basılmıştır. HE: *Historia Ecclesiastica*, Eusebius, Socrates, Sozomenus, Theodoret, Philostorgius, Evagrius gibi IV. – VI. Yüzyıllar arasında yazılmış kilise tarihlerinin geleneksel Latince kısaltılma biçimi. VC: *Vita Constantini*, Eusebius'un Konstantinus'un hayatını anlattığı eserinin geleneksel kısaltması. Konuya ilişkin modern çalışmalar dipnotlarda detaylı olarak gösterildiği için burada tekrarlanmamıştır.

- Sozomenus, *History of the Church from AD. 323 to AD. 425*, NPNF II, cilt 2, (içinde), T & T Clark, Edinburgh, 1989.
- Tertullianus, "De Praescriptione Haereticorum" (=The Prescription Against Heretics / Sapkınlara Karşı Reçete), ANF, cilt 3 (içinde), T & T Clark, Edinburgh 1993, s. 243-265.
- Theodoret, *The Ecclesiastical History*, NPNF II, cilt 3 (içinde), T & T Clark, Edinburgh, 1996.
- Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor* (İng. Çev. C. Mango & R. Scott), Clarendon Press, Oxford, 1997.

MODERN LİTERATÜR

- A. Alföldi, "On the Foundation of Constantinople: A Few Notes" *Journal of Roman Studies*, sayı 37, 1947, s. 10-16.
- T.D. Barnes, *Constantine and Eusebius*, Harvard University Press, Cambridge & Londra 1981.
- G. Barraclough, *The Medieval Papacy*, Thames and Hudson, Londra, 1992.
- W. Bauer, *Orthodoxy & Heresy in Earliest Christianity*, Sigler Press, Mifflintown 1996.
- F., Bovon, "The Words of Life in the 'Acts of the Apostle Andrew'", *Harvard Theological Review* cilt 87 sayı 2, 1994, s.152-54.
- J.B. Bury, *History of Later Roman Empire, from the death of Theodosius I to the death of Justinian I*,
- H., Chadwick, *East and West, The Making of a Rift in the Church, From Apostolic Times Until the Council of Florence*, Oxford University Press, Oxford 2003.
- F.L. Cross, "The Council of Antioch in 325 AD", *Church Quarterly Review*, 128, (1939), s. 49-76.
- M. Çelik, *Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453)*, Akademi Kitabevi, İzmir, 2000.
- F. Dvornik, *The Photian Schism: History and Legend*, Cambridge University Press, New York, 1948.
- F. Dvornik, "The Photian Schism in Western and Eastern Tradition", *The Review of Politics*, cilt 10, sayı 3, 1948, s. 310-331.
- F. Dvornik, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and The Legend of the Apostle Andrew*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1958.
- F. Dvornik, "Photius", *New Catholic Encyclopedia*, cilt XI, s. 326-29, New York, 1967.
- F. Dvornik, *Konsiller Tarihi, İznik'ten Vatikan'a* (Türkçe çev. M. Aydın), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.
- A. Erzen, "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri" *Belleten* cilt 18, sayı 70, 1954, s. 131-54.
- W.H.C. Frend, "Eastern Attitudes to Roma During the Acacian Schism" şurada: *The Orthodox Churches and the West, Papers Read at the Fourteenth Summer Meeting And Fifteenth Winter Meeting of the Ecclesiastical History Society* (Editör Derek Baker), Blackwell, Oxford, 1976, s. 69-81.

- E. Giles, *Documents Illustrating Papal Authority*, SPCK Press, Londra, 1952.
- R.P.C. Hanson, *The Search for the Christian Doctrine of God*, T & T Clark, Edinburgh, 1988.
- A. Harnack, *The Expansion of Christianity in the First Three Centuries*, Williams & Norgate, Londra 1905.
- C. J. Hefele, - H. Leclercq, *Histoire des conciles*, Paris, 1907.
- E. Honigmann "La Liste Originale Des Pères De Nicée", *Byzantion*, sayı 14, 1939, s. 17-76.
- H. İnalçık, "The Status of the Greek Orthodox Patriarch Under the Ottomans" *Turcica*, sayı 21-23, 1991, s. 407-435. [Bu makale ayrıca H. İnalçık, *Essays in Otoman History*, Eren, İstanbul 1998, s. 195-214'de yer almaktadır.]
- A.H.M. Jones, J. Martindale, J. Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, c.I, Cambridge University Press, Cambridge, 1971.
- E.J., Jonkers, *Acta Et Symbola Conciliorum Quae Saeculo Quarto Habita Sunt, Textus Minores* cilt XIX, Brill, Leiden, 1954.
- T. Kaçar, "Roma İmparatorluğunda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği" *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 2, sayı 1, 2002, s. 1-18.
- T. Kaçar, "İznik Konsilinde İmparator ve Piskoposlar", *Toplumsal Tarih*, sayı 132, Aralık 2004, s. 66-69.
- T. Kaçar, "Chrysoopolis (Üsküdar) Savaşı ve Bizans'ın Temelleri" *Üsküdar Sempozyumu 1, 23-25 Mayıs 2003, Bildiriler 1*, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2004, s. 21-28;
- T. Kaçar, "Hıristiyanlığın İlk Genel Konsili'nin İznik'te Toplanma Sebebi" *Uluslararası İznik Sempozyumu*, İznik Belediyesi, İznik, 2005, s. 69-80.
- T. Kaçar, "Origo Constantini Imperatoris/İmparator Constantinus'un Yükselişi", *Tarih İncelemeleri Dergisi* cilt 20, sayı 1, 2005, s. 135-155.
- A. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3 cilt, Oxford University Press, Oxford, 1991.
- D. Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Byzantion, Konstantinopolis, İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- E. Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rım Patrikhanesi*, İletişim, İstanbul, 2003.
- J. Mansi, *Sacrorum Conciliorum, Nova, Et Amplissima Collectio*, Florentia, 1759, [yeni basımı için bak. Hubert Welter, Paris, 1901-1906].
- J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, c. II, Cambridge University Press, Cambridge, 1980.
- H-G. Opitz, *Athanasius Werke, 3/1, Urkunden Zur Geschichte des Arianischen Streites 318-328*, Walter De Gruyter & Co., Berlin & Leipzig, 1934.
- H-G. Opitz, "Die Zeitfolge des arianischen Streites von den Anfängen bis zum Jahre 328" *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, sayı 33, 1934, s. 131-159.
- İ. Ortaylı, "Ortodoks Kilisesi" *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler 1*, Turhan Kitabevi, Ankara 2000, s. 269-284.
- P.M. Peterson, *Andrew, Brother of Simon Peter. His History and His Legends*, Brill, Leiden, 1958.
- C. Pietri & C. Marksches, "Theologische Diskussionen zur Zeit Konstantins: Arius, der "arianische Streit" und das Konzil von Nizäa, die nachnizänischen Auseinandersetzungen

bis 337" *Das Entstehen Der Einen Christenheit (250-430)*, Herder Verlag, Freiburg, Basel & Wien, 1996.

- J. Stevenson, *A New Eusebius, Documents illustrating the history of the Church to AD 337*, SPCK Press, Londra 1987.
- J. Stevenson, *Creeds, Councils and Controversies, Documents illustrating the history of the Church, AD.337-461*, SPCK Press, Londra, 1989.
- W. Telfer, "When did the Arian Controversy begin?" *Journal of Theological Studies* sayı 47 1946, s. 129-142.
- R. Trevijano, "The Early Christian Church of Alexandria" *Studia Patristica* sayı 12, 1975, s. 471-77.
- W. T. Treadgold, *The Nature of the Bibliotheca of Photius*, Dumbarton Oaks Studies 18, Washington, 1981.
- M. Wiles, *Arianism Through the Centuries*, Oxford University Press, Oxford, 1996.
- F. Winkelmann, "Die Bischöfe Metrophanes und Alexandros von Byzanz" *Byzantinische Zeitschrift*, sayı 59, 1966, s. 47-71;
- D. Woods, "The Date of the Translations of the Relics of Ss. Luke and Andrew to Constantinople", *Vigiliae Christianae*, cilt 45, sayı 3, 1991, s. 286-92.

ÖZET

KONSTANTİNOPOLİS KİLİSESİ'NİN KURULUŞU: MİTOLOJİ VE TARİH

Bu makale, Konstantinopolis Kilisesi'nin kuruluşunun tarihsel ve mitolojik temellerini sorgulamayı amaçlamaktadır. Makale, Patrikhanenin kurucu havarisi olan Andreas'ın rolünü sorgulamakta ve onun isminin kurucu havari olarak seçilmesinin gerisinde siyasal faktörlerin yattığını savunmaktadır. Bu görüşün temelinde ise, erken dönem kilise literatürünün Konstantinopolis ve Andreas arasında herhangi bir bağlantıya yer vermemesi vardır. Çalışma, Konstantinopolis Kilisesi'nin tarihsel olarak IV. Yüzyılda İmparator Konstantinus zamanında kurulduğunu ve Konstantinus öncesi dönemin bütünüyle mitolojik olduğunu ortaya koymaktadır. Dönemin kilise kaynakları ve modern batı literatüründe alanla ilgili çalışmalar, yazının temel referanslarıdır.

Anahtar kelimeler: Havari Andreas, Konstantinus, Konstantinopolis, Patrikhane, Bizans Kilisesi.

